

BYARNA GUTANÄS, BYSHOLM OCH HARGA

Göte Brunberg

Bakgrund

I Nucköhalvöns nordöstra del ligger fyra historiska byar: Gutanäs, Bysholm, Lill-Harga och Stor-Harga. Av dessa finns idag officiellt endast två kvar: Bysholm ingår i Gutanäs och Lill-Harga och Stor-Harga är ihopslagna till Harga. Historiskt hänger emellertid Bysholm och Lill-Harga ihop, eftersom de båda en gång tillhörde samma gods.

Gutanäs

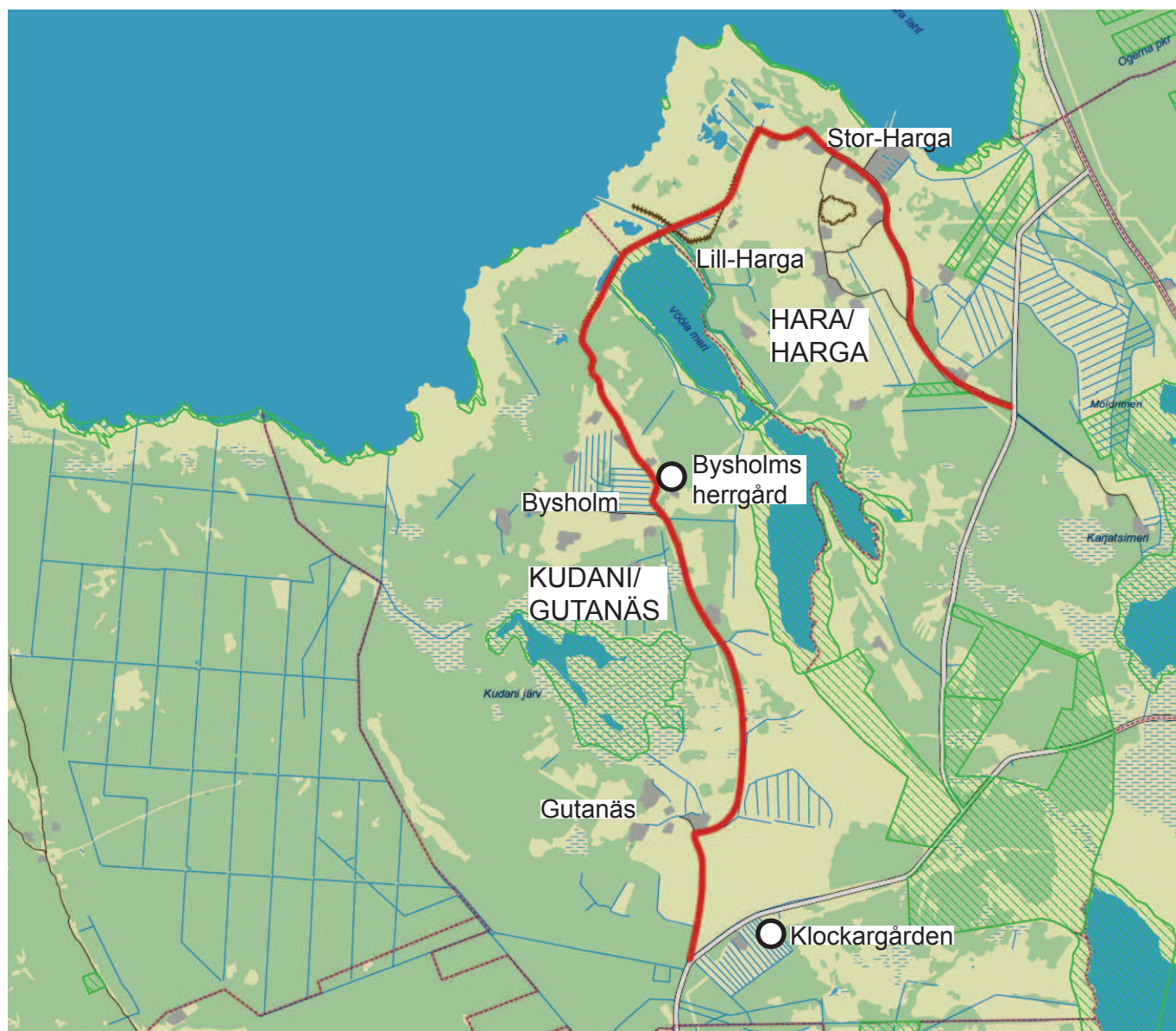
Till skillnad från övriga byar i Rickul/Nucköområdet, som samtliga låg under ett gods, tillhörde Gutanäs sedan 1648 Nuckö församling ("pastorat"). Byns bönder betalade arrende i form av naturaleveranser och dagsverken och bekostade därmed en stor del av församlingens löpande verksamhet.

Byn var befolkningsmässigt unik på Nucköhalvön eftersom den ända fram till 1930-talet var helt svenskspråkig.

Friköpet av gårdarna skedde relativt sent, runt 1930. Byn fick då ett tjugotal gårdar. De flesta av dem blev tomma när svenskarna flydde eller flyttade till Sverige under andra världskriget.

Utanför bykärnan, söder om landsvägen, låg Nuckö församlings klockargård. Där startades vid mitten av 1800-talet en folkskola, som 1873 blev kommunal. Från början var skolan endast avsedd för de svenska barnen i Gutanäs men så småningom började även barnen i Lill-Harga och Stor-Harga gå där. År 1924 flyttade skolan till Bysholms herrgårdsbyggnad.

Under åren 1893-1913 och 1917-1924 var klockaren Johan Nymann lärare i skolan.

Bysholm

Byn har en lite speciell historia. Den tillhörde godset Udenküll och befolkades fram till 1775 av svenska bönder. Det året avhystes de, liksom bönderna i Lill-Harga, av godsägaren von Knoring och tvingades flytta därifrån. Till Lill-Harga flyttades estniska bönder från andra byar under godset, men Bysholm blev fri från bönder. Det är troligt att marken därefter mest användes som betesmark av bönderna i Lill-Harga.

Bysholms gods avskildes 1783 från Udenküll och blev ett eget gods. Det fick sedan flera ägare tills det 1856 förvärvades av Otto Rudolf Konstantin von Ungern-Sternberg på Birkas gods. Bysholm sköttes av en förvaltare.

I byn uppförde von Sternberg en liten herrgårdsbyggnad till en syster. I den hölls den 19 februari 1909 Svenska Odlingens Vänner (SOV) sitt konstituerande sammanträde. Från 1924 var Nuckö folkskola inhyst i byggnaden. Skolverksamheten fortsatte under sovjettiden fram till 1949. Därefter användes byggnaden under några år som höns- och hus. Den finns inte längre kvar, och inte heller några ekonomibyggnader.

Bysholm som by återuppskod 1920-talet som "asundus" (nybyggarby) i samband med att godsets mark förstatligades och styckades upp till nya jordbruk. Byn var språkligt blandad med en majoritet av ester.

Harga

Den nuvarande Harga by är en ihopslagning av två historiska byar, Lill-Harga och Stor-Harga.

Som nämndes under Bysholm var Lill-Harga fram till 1775 bebodd av svenskar men de tvingades flytta och ersattes med ester. Sedan 1783 tillhörde byn Bysholms gods. De 15 gårdarna i byn friköptes redan 1885 från godset.

Stor-Harga tillhörde Paskleps gods. Byn var

Johan Nymann med familj vid Klockargården.

ända fram till mitten av 1800-talet nästan helt svenskspråkig, men detta förändrades sedan snabbt så att vid 1934 års folkräkning uppgav sig samtliga invånare vara ester.

Byarna under sovjettiden

Byarna genomgick den vanliga processen under sovjettiden: fritt jordbruk under de första åren, bildandet av kolchoser 1949, en koncentration av kolchosverksamheten till allt större enheter och därmed en koncentration av befolkningen till Birkas. Bysholm och Lill-Harga led mest av detta och försvann 1975 som egna byar. Stor-Harga klarade sig bättre eftersom det där fanns en fiskekolchos, som bedrev en lönsam verksamhet med fiske och bearbetning av fångsten till konserver. Man hade också på 1970-talet planer på att anlägga stora dammar för uppfödning av fisk.

Invånarantal

By	1782	1858	1934	2013
Gutanäs ¹⁾	126	154	138	17
Lill-Harga ²⁾	76	101	125	-
Stor-Harga ³⁾	78	75	88	41

1) År 2013 inklusive Bysholm.

2) År 1934 inklusive Bysholm.

3) År 2013 Harga (Stor- och Lill-Harga).

Dokumentation av byarna

Efter det att Estland hade återfått sin frihet väcktes tanken på att dokumentera den gamla bebyggelsen byarna i Nucköområdet. Man beslutade att börja med Stor-Harga, som man ansåg vara bäst bevarad. År 1992 uppmätte och dokumenterade studenter från Tallinns konsthögskola, under ledning av professor Rein Zobel, de fem gårdar vid bygatan som fortfarande fanns kvar.

År 1999 uppmättes och dokumenterades också några gårdar i Gutanas och Bysholm.

Bysholms herrgårdsbyggnad.